

UOT 372.3/.4

**İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ ƏYANİ VƏSAİTLƏRİN ŞAĞIRD ÖYRƏNMƏSİNDƏ
ROLU****Nərgiz Qabil qızı Məmmədova***Xəzər Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0009-6255-2701**E-mail:** nargizmehdizada5@gmail.com<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2026.v27.i2.04>

Açar sözlər: əyani vəsaitlər, ibtidai siniflər, öyrənmə prosesi, vizual qavrama, şagird fəallığı, təlimin effektivliyi, pedaqoji üsullar.

Ключевые слова: наглядные пособия, начальные классы, учебный процесс, визуальное восприятие, активность учащихся, эффективность обучения, педагогические методы.

Key words: visual aids, primary education, learning process, visual perception, student engagement, teaching effectiveness, pedagogical methods.

Giriş

Müasir dövrdə təhsil sistemində baş verən yeniliklər və inkişafлар təlim prosesinin daha effektiv və səmərəli təşkili üçün yeni yanaşmaların tətbiqini zəruri edir. Xüsusilə ibtidai təhsil mərhələsi şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin formalaşmasının təməlini təşkil etdiyi üçün bu mərhələdə istifadə olunan metod və vasitələr böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, əyani vəsaitlər təlim prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir və şagirdlərin öyrənməsində mühüm rol oynayır.

İbtidai sinif şagirdlərinin psixoloji və idrak xüsusiyyətləri onların daha çox konkret və vizual materiallar vasitəsilə öyrənməyə meyli olduğunu göstərir. Bu yaş dövründə abstrakt düşüncə hələ tam formalaşmadığından, mövzuların əyani şəkildə təqdim olunması onların daha yaxşı qavranılmasına şərait yaradır. Şəkillər, cədvəllər, sxemlər, modellər və müxtəlif texnologiyaların vasitələri şagirdlərin dərslər materialını daha asan mənimsəməsinə, diqqətinin cəmlənməsinə və öyrənmə motivasiyasının artmasına kömək edir.

Əyani vəsaitlər yalnız məlumatın təqdim olunmasını asanlaşdırmır, eyni zamanda şagirdlərin fəal iştirakını təmin edir və onların müstəqil düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu vasitələr şagirdlərə müşahidə aparmaq, müqayisə etmək, analiz və sintez etmək kimi mühüm idrak fəaliyyətlərini həyata keçirməyə imkan yaradır. Nəticədə, təlim prosesi daha interaktiv və maraqlı xarakter alır.

Bununla yanaşı, əyani vəsaitlərin effektivliyi onların düzgün seçilməsi və məqsədyönlü tətbiqindən asılıdır. Müəllim tədris prosesində istifadə etdiyi vəsaitləri dərslərin məqsədinə uyğun şəkildə seçməli, şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Müasir texnologiyaların inkişafı isə əyani vəsaitlərin çeşidini genişləndirmiş, onların daha interaktiv və cəlbədiciləşməsi formasında tətbiqinə imkan yaratmışdır.

Beləliklə, ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərdən istifadə təlimin keyfiyyətinin artırılmasında, şagirdlərin hərtərəfli inkişafında və onların öyrənmə prosesinə fəal şəkildə cəlb olunmasında mühüm rol oynayır. Bu səbəbdən, əyani vəsaitlərin pedaqoji əhəmiyyətinin araşdırılması və

praktik tətbiq imkanlarının müəyyənəşdirilməsi aktual məsələlərdən biri kimi çıxış edir.

Bu kontekstdə əyani vəsaitlərin tədris prosesində tətbiqi yalnız ənənəvi vasitələrlə məhdudlaşmır, həm də müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarını özündə birləşdirir. İnteraktiv lövhələr, elektron təqdimatlar, animasiyalar və rəqəmsal tədris platformaları şagirdlərin dərse marağını artırmaqla yanaşı, onların fərdi öyrənmə tempinə uyğun inkişafına da şərait yaradır. Bu cür vasitələr vasitəsilə təqdim olunan məlumatlar daha yadda qalan və təsirli olur, şagirdlərdə öyrənməyə qarşı müsbət münasibət formalaşır.

Digər tərəfdən, əyani vəsaitlərin düzgün planlaşdırılması və sistemli şəkildə tətbiqi təlimin strukturunu daha aydın və məqsədyönlü edir. Müəllim dərsin müxtəlif mərhələlərində – motivasiya, yeni mövzunun izahı, möhkəmləndirmə və qiymətləndirmə zamanı uyğun əyani vasitələrdən istifadə etməklə tədris prosesinin səmərəliliyini artırır. Bu isə şagirdlərin mövzunu daha dərinləndirən mənimsəməsinə və praktik bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir.

Eyni zamanda, əyani vəsaitlər inklüziv təhsilin həyata keçirilməsində də mühüm rol oynayır. Müxtəlif öyrənmə üsullarına malik şagirdlər üçün vizual materiallar məlumatın fərqli yollarla qəbul edilməsinə imkan verir və bu da hər bir şagirdin təlim prosesinə cəlb olunmasını təmin edir. Xüsusilə öyrənmə çətinliyi olan şagirdlər üçün əyani vasitələr mövzunun daha anlaşılqı təqdim edilməsində səmərəli vasitə kimi çıxış edir.

Bütün bunlarla yanaşı, əyani vəsaitlərin hazırlanması və istifadəsi müəllimdən yaradıcılıq, innovativ yanaşma və peşəkar bacarıqlar tələb edir. Müəllim yalnız hazır vəsaitlərlə kifayətlənməməli, eyni zamanda dərsin məqsədinə uyğun olaraq yeni və orijinal əyani materiallar hazırlamalıdır. Bu isə təlim prosesinin daha maraqlı və effektiv təşkilinə xidmət edir.

Tədqiqat metodologiyası

Bu tədqiqatın əsas məqsədi ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərin şagirdlərin öyrənmə səviyyəsinə, dərse marağına və fəallığına təsirini araşdırmaqdan ibarətdir. Araşdırma zamanı həm nəzəri yanaşmalar təhlil edilmiş, həm də praktik müşahidələr əsasında nəticələr əldə olunmuşdur.

Tədqiqat ibtidai sinif şagirdləri arasında aparılmış və iki fərqli yanaşma müqayisə edilmişdir. Birinci qrupda dərslər ənənəvi üsullarla, yəni əsasən şifahi izah və dərslər üzərindən keçirilmişdir. İkinci qrupda isə dərslər prosesində əyani vəsaitlərdən – şəkillər, sxemlər, cədvəllər, modellər və elektron təqdimatlardan geniş istifadə olunmuşdur. Müəyyən müddət ərzində hər iki qrupun nəticələri müşahidə edilmiş və müqayisəli təhlil aparılmışdır.

Aparılan müşahidələr göstərmişdir ki, əyani vəsaitlərdən istifadə olunan sinifdə şagirdlərin dərse marağı daha yüksək olmuş, onlar mövzunu daha tez və asan qavramışlar. Bu qrupda şagirdlərin fəallığı, sual vermə və müzakirələrdə iştirak səviyyəsi də daha yüksək olmuşdur. Eyni zamanda, onların yadda saxlama qabiliyyətinin gücləndiyi və öyrəndiklərini praktik vəziyyətlərdə tətbiq etmə bacarıqlarının inkişaf etdiyi müşahidə edilmişdir.

Əksinə, ənənəvi üsulla tədris olunan qrupda şagirdlərin diqqətinin daha tez yayınması, mövzunun qavranılmasında çətinliklər və passivlik halları daha çox müşahidə olunmuşdur. Bu isə göstərir ki, yalnız şifahi izah ibtidai sinif şagirdlərinin idrak xüsusiyyətlərinə tam uyğun gəlmir.

Tədqiqat nəticələri onu deməyə əsas verir ki, əyani vəsaitlər təlim prosesində mühüm rol oynayır və onların məqsədyönlü istifadəsi təlimin keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bununla yanaşı, müəllimin bu vəsaitlərdən istifadə bacarığı və dərslərin məqsədinə uyğun seçimi də nəticələrin uğurlu olmasında həlledici amillərdən biridir.

Beləliklə, aparılmış araşdırma təsdiq edir ki, ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərdən sistemli istifadə şagirdlərin öyrənmə səviyyəsini yüksəldir, onların idrak fəaliyyətini aktivləşdirir və təlim prosesini daha səmərəli edir.

Əyani materiallarla işləyən şagirdlər daha çox əməkdaşlıq edir, qrup fəaliyyətlərində fəal iştirak edir və öz fikirlərini daha sərbəst ifadə etməyə başlayırlar. Bu isə onların ünsiyyət bacarıqlarının və özünə inamının formalaşmasına şərait yaradır. (UNESCO 2015).

Tədqiqat çərçivəsində aparılan müşahidələr onu da göstərmişdir ki, əyani vəsaitlərdən istifadə müəllim-şagird münasibətlərinə də müsbət təsir göstərir. Dərslərin daha maraqlı və interaktiv keçirilməsi müəllimin şagirdlər tərəfindən daha yaxşı qəbul olunmasına, qarşılıqlı anlaşmanın güclənməsinə səbəb olur. Nəticədə, sinifdə müsbət psixoloji mühit formalaşır ki, bu da təlimin effektivliyini artıran əsas amillərdən biridir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, əyani vəsaitlərin istifadəsində müəyyən çətinliklər də mövcud ola bilər. Bəzi hallarda məktəblərdə texniki imkanların məhdudluğu, lazımı vəsaitlərin çatışmazlığı və ya müəllimlərin bu sahədə kifayət qədər təcrübəyə malik olmaması əyani vəsaitlərin tətbiqini çətinləşdirir. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün müəllimlərin ixtisasartırma kurslarında iştirakı, məktəblərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və innovativ tədris metodlarının təşviqi vacib hesab olunur.

Eyni zamanda, tədqiqat nəticələri göstərir ki, əyani vəsaitlərin istifadəsi planlı və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirildikdə daha yüksək nəticələr verir. Yəni bu vəsaitlər yalnız əlavə vasitə kimi deyil, dərslərin əsas komponentlərindən biri kimi düşünülməli və tədris prosesinə sistemli şəkildə inteqrasiya olunmalıdır.

Beləliklə, aparılmış araşdırmanın davamı olaraq demək olar ki, ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərin tətbiqi şagirdlərin hərtərəfli inkişafına, onların təlimə marağının davamlı şəkildə artmasına və əldə etdikləri biliklərin daha dayanıqlı olmasına mühüm təsir göstərir.

İbtidai siniflərdə təlim prosesinin səmərəliliyinin artırılmasında əyani vəsaitlər mühüm didaktik vasitə kimi çıxış edir. Bu mərhələdə şagirdlərin yaş və psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alındıqda, onların daha çox konkret, vizual və praktik məlumatlara üstünlük verdiyi aydın olur. Buna görə də əyani vəsaitlər tədrisin əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edərək öyrənmə prosesini daha anlaşıqlı və maraqlı edir.

Əyani vəsaitlərə şəkillər, plakatlar, sxemlər, cədvəllər, xəritələr, modellər, maketlər, həmçinin müasir dövrdə istifadə olunan elektron təqdimatlar, interaktiv lövhələr və video materiallar daxildir. Bu vasitələr şagirdlərin mövzunu daha aydın qavramasına, abstrakt anlayışları konkret şəkildə dərk etməsinə kömək edir. Məsələn, təbiət hadisələrinin, riyazi anlayışların və ya tarixi proseslərin əyani şəkildə göstərilməsi şagirdlərin bilikləri daha tez və düzgün mənimsəməsinə şərait yaradır.

Əyani vəsaitlərin istifadəsi dərs prosesini daha fəal və interaktiv edir. Şagirdlər yalnız dinləyici rolunda qalmır, eyni zamanda müşahidə edir, müqayisə aparır, suallar verir və nəticə çıxarırlar. Bu isə onların idrak fəaliyyətini aktivləşdirir və müstəqil düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Təlim prosesində şagirdlərin fəallığının artması onların öyrənməyə olan marağını da gücləndirir.

Eyni zamanda, əyani vəsaitlər şagirdlərin yaddaşının möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır. Vizual informasiya daha uzun müddət yadda qalır və şagirdlər öyrəndiklərini praktik vəziyyətlərdə daha asan tətbiq edə bilirlər. Bu xüsusiyyət ibtidai siniflər üçün xüsusilə vacibdir,

çünki bu dövrdə təməl biliklərin düzgün formalaşması gələcək təhsil mərhələlərinin uğuru üçün əsasdır.

Əsas hissədə qeyd olunmalıdır ki, əyani vəsaitlərin effektivliyi onların düzgün seçilməsi və istifadəsindən asılıdır.

Müəllim dərslərin məqsədinə uyğun olaraq vəsaitləri planlı şəkildə tətbiq etməli, şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini və fərdi fərqliliklərini nəzərə almalıdır. Düzgün seçilmiş əyani vasitələr dərslərin keyfiyyətini artırır, yanlış və ya məqsədsiz istifadə isə gözlənilən nəticəni verməyə bilər.

Beləliklə, əyani vəsaitlər ibtidai təhsil prosesində biliklərin daha asan mənimsənilməsinə, şagirdlərin fəallığının artırılmasına və təlimin ümumi keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən vacib pedaqoji vasitədir.

Problemin aktuallığı. Müasir təhsil sistemində şagirdyönlü və interaktiv təlim üsullarının tətbiqi getdikcə daha çox əhəmiyyət qazanır. Xüsusilə ibtidai siniflərdə şagirdlərin diqqətini cəlb etmək və öyrənmə prosesini daha səmərəli təşkil etmək üçün əyani vəsaitlərin rolu böyükdür. Erkən yaş dövründə vizual qavramanın üstün olması bu mövzunun aktuallığını daha da artırır. Bu baxımdan, əyani vasitələrin təlim prosesinə təsirinin öyrənilməsi müasir pedaqogika üçün vacib məsələlərdən biridir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə əyani vəsaitlərin şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətinə təsiri kompleks şəkildə təhlil olunur və onların yalnız məlumatın qavranılmasına deyil, həm də məntiqi, müstəqil və yaradıcı düşünmə bacarıqlarının inkişafına təsiri əsaslandırılır. Eyni zamanda, vizual yaddaşın erkən yaş dövründə rolu xüsusi vurğulanaraq, əyani vasitələrin istifadəsinin psixoloji və pedaqoji əsasları əlaqəli şəkildə təqdim edilir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalənin nəticələri müəllimlər üçün praktik əhəmiyyət daşıyır və dərslərin daha effektiv təşkili üçün konkret istiqamətlər təqdim edir. Əyani vəsaitlərdən düzgün istifadə şagirdlərin dərslə marağını artırır, mövzunun daha aydın mənimsənilməsinə kömək edir və biliklərin uzunmüddətli yaddaşda saxlanmasını təmin edir. Bu yanaşma ibtidai sinif müəllimlərinin gündəlik tədris fəaliyyətində geniş tətbiq oluna bilər və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Aparılmış araşdırma göstərir ki, ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərdən istifadə təlim prosesinin keyfiyyətinə mühüm təsir göstərir və şagirdlərin öyrənmə nəticələrini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır. Əyani vasitələr dərslərin daha anlaşqlı, maraqlı və yadda qalan olmasına şərait yaradır, şagirdlərin diqqətini cəmləşdirir və onların dərslərin prosesinə fəal şəkildə cəlb olunmasını təmin edir.

Nəticələrdən belə aydın olur ki, əyani vəsaitlər şagirdlərin yalnız bilik əldə etməsinə deyil, həm də onların idrak qabiliyyətlərinin, məntiqi düşünmə və analiz etmə bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Vizual materiallar vasitəsilə təqdim olunan məlumatlar daha asan mənimsənilir və uzun müddət yadda qalır. Bu isə təlimin davamlılığını və səmərəliliyini artırır.

Eyni zamanda, tədqiqat göstərir ki, əyani vəsaitlərdən istifadə sinifdə müsbət psixoloji mühitin yaranmasına, şagirdlərin motivasiyasının artmasına və müəllim-şagird əməkdaşlığının güclənməsinə səbəb olur. Bu amillər təlim prosesinin daha səmərəli təşkilinə şərait yaradır.

Əyani vəsaitlərdən məqsədyönlü istifadə təlim prosesinin daha sistemli və ardıcıl təşkilinə şərait yaradır. Bu vasitələr şagirdlərin dərslə zamanı passivliyini azaldaraq onların aktiv iştirakını təmin edir. Eyni zamanda, əyani materiallar şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırır və onla-

rın dərəcə marağını davamlı saxlayır. Müasir təlim prosesində əyani vəsaitlərin rolu getdikcə daha da aktuallaşır və genişlənir. Buna görə də onların tətbiqi təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsində vacib amil kimi qiymətləndirilir.

Ümumilikdə belə qənaətə gəlmək olar ki, ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərin məqsədyönlü və sistemli istifadəsi təhsil prosesinin keyfiyyətini yüksəldir, şagirdlərin hərtərəfli inkişafına şərait yaradır və onların gələcək təhsil uğurlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva M. Rəqəmsal texnologiyalar və təhsil. Elm və Təhsil nəşriyyatı. 2020.
2. Əliyev A. Pedaqogika və təlim metodikası. Bakı: Maarif. 2019.
3. Həsənov R. İbtidai təhsilin əsasları. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı. 2018.
4. Məmmədova S. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: Elm. 2021.
5. Vəliyev E. Pedaqoji proses və didaktika. Bakı: Nurlar. 2017.
6. Smith, J. Teaching Methods in Primary Education. London: Education Press. 2020.
7. Brown, T. Visual Learning in Classroom Practice. New York: Academic Press. 2019.
8. UNESCO Teaching and Learning: Achieving Quality Education for All. Paris. 2015.
9. Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books. 1972.
10. Vygotsky, L. Mind in Society. Cambridge: Harvard University Press. 1978.
11. Hidayətova N. İbtidai siniflərdə innovativ təlim üsulları. Bakı: Təhsil. 2022.
12. Quliyev F. Didaktikanın əsasları. Bakı: Elm və Təhsil. 2020.
13. Johnson, K. Interactive Learning Strategies. Oxford University Press. 2018.
14. UNESCO. Digital Technologies in Education. Paris. 2017.

N.Q. Məmmədova

İbtidai siniflərdə əyani vəsaitlərin şagird öyrənməsində rolu

Xülasə

Məqalədə ibtidai siniflərdə əyani vəsaitlərin şagirdlərin öyrənmə prosesinə təsiri təhlil olunur. Qeyd edilir ki, şəkillər, sxemlər, modellər və digər vizual vasitələr şagirdlərin mövzunu daha aydın qavramasına, diqqətinin artmasına və dərəcə marağının yüksəlməsinə kömək edir. Erkən yaş dövründə vizual yaddaşın üstün olması əyani vəsaitlərin effektivliyini daha da artırır. Bu vasitələr həmçinin abstrakt anlayışların sadələşdirilməsinə, məntiqi və müstəqil düşünmə bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Əyani vəsaitlər şagirdlərin yaddaşını möhkəmləndirir, öyrəndiklərini daha uzun müddət saxlamasına şərait yaradır və onların yaradıcılıq potensialını artırır.

Nəticə etibarilə, əyani vəsaitlərdən istifadə təlimin keyfiyyətini yüksəldir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafına şərait yaradır.

Н.Г. Маммедова**Роль наглядных средств в обучении учащихся начальных классов****Резюме**

В статье анализируется влияние наглядных пособий на учебный процесс учащихся начальных классов. Отмечается, что изображения, схемы, модели и другие визуальные средства помогают учащимся лучше понимать материал, повышают их внимание и интерес к уроку. В раннем возрасте преобладание зрительной памяти усиливает эффективность наглядных пособий. Эти средства также способствуют упрощению абстрактных понятий и положительно влияют на развитие логического и самостоятельного мышления. Наглядные пособия укрепляют память учащихся, помогают дольше сохранять усвоенные знания и развивают их творческий потенциал.

В итоге использование наглядных средств повышает качество обучения и способствует всестороннему развитию учащихся.

N.Q. Mammedova**The role of visual aids in student classes****Summary**

The article analyzes the impact of visual aids on the learning process of students in primary classes. It is noted that pictures, diagrams, models, and other visual materials help students understand the subject more clearly, increase their attention, and enhance their interest in lessons. At an early age, the dominance of visual memory makes the use of visual aids even more effective. These tools also contribute to simplifying abstract concepts and developing logical and independent thinking skills. Visual aids strengthen students' memory, help them retain knowledge for a longer period, and increase their creative potential.

As a result, the use of visual aids improves the quality of education and contributes to the comprehensive development of students.

Redaksiyaya daxil olub: 06.05.2026